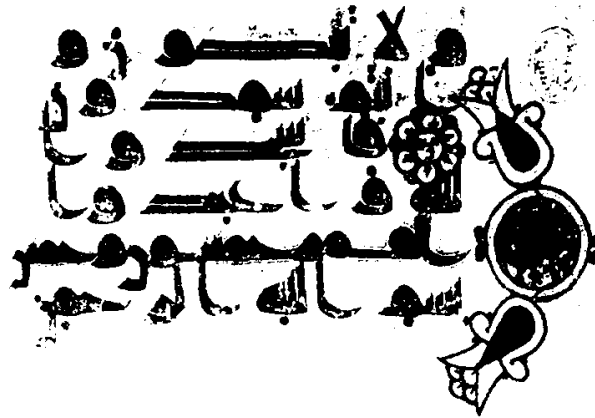


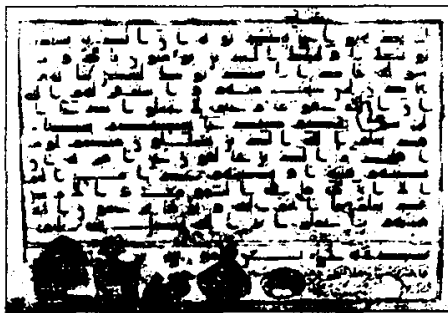
قرآنهایی با دست خط مبارک امام رضا(ع)

زیارت قرآن های منسوب به ائمه اطهار(ع) بسیار شورانگیز است و حس معنوی عجیبی به بیننده می دهد، چرا که آن را نشانی از دوست و یادگاری از خاندان عترت می دانند. تعدادی از این دستنوشته های قرآنی به هشتمین امام شیعیان - حضرت ابالحسن علی بن موسی الرضا علیه السلام - منسوب است که در موزه ها و مجموعه های نسخ خطی در مشهد، تهران، قم و تبریز نگهداری می شود. که در این مقاله بدانها پرداخته شده است.

رامین رامین نژاد



در گنجینه قرآن و نفایس آستان قدس رضوی در صفحه دوم پس از سطر ۱۲ که پلیمان سوره نور است، سرسوره فرقان مخدوش و دستکاری شده و امضای «کُتِبَ عَلَيَّ بِنِ مَوْسَى» نگاشته شده و یادداشتی به خط شیخ بهایی با عبارت «قَدْ تَشَرَّفْتُ بِزِيَارَتِ هَذَا الْمُصْحَفِ الشَّرِيفِ الْمُبَارَكِ اسْمِعِيلُ ... الصَّفْوَى بِهَادِرٍ ...» دیده می شود و اثر مهر شاه اسماعیل صفوی با سجع «الملک لله الواحد» بر آن نقش بسته است.



جلد قرآن تیماج عنابی ضربی و نوسازی باشد. اوراق مزبور در بهمن ماه ۱۳۳۸ مطابق با نیابت تولیت محمد مهران خریداری و از طرف تولیت آستان قدس رضوی وقف کتابخانه شده است.

۲- قرآن منسوب به امام رضا(ع) در آستانه مقدسه حضرت معصومه(س)

این قرآن به خط کوفی بر روی پوست آهوی نخودی رنگ کتابت شده و دارای ۷۰ ورق (۱۴۰ صفحه) ۸ سطری به ابعاد ۱۴/۸*۲۲ سانتی متر با اعجام زرین و شنگرفی است. در نخستین صفحه عبارتی به قلم تحریر نوشته شده که کتابت قرآن را به امام رضا(ع) نسبت داده است:

«خط امام الانس و الجن. سور قرآنی، قطع وسط بیاضی، بخط کوفی که بر ورق آهو نوشته اند و مینماید که خط مبارک حضرت امام الجن

عباسی نوشت و در قسمتی از آن آمده است که «اقول و انا علی بن موسی بن جعفر ...» (چنین می گویم و من علی بن موسی بن جعفر هستم ...). مورد دیگر نامه ای است که آن حضرت خطاب به مامون عباسی نوشت و در پایان آن چنین مرقوم فرمود: «... وَ كَتَبَ عَلِيُّ بْنُ مَوْسَى الرِّضَا بْنُ جَعْفَرِ بْنِ إِحْدَى وَ مَاتَيْنِ مِنْ هِجْرِهِ صَاحِبِ التَّنْزِيلِ» (... و نوشت [این نامه را] علی بن موسی الرضا بن جعفر به سال ۲۰۱ بعد از هجرت صاحب التنزیل [یعنی پیامبر]).

حال به معرفی مشخصات قرآن های منسوب به حضرت رضا(ع) که کلام مکتوب خدای متعال هستند، می پردازیم:

۱- قرآن منسوب به حضرت رضا(ع) در موزه قرآن آستان قدس رضوی

به خط کوفی و بر روی پوست آهو شامل قسمتهایی از سوره مبارکه «نور، قصص، عنکبوت، روم، لقمان، سجده، احزاب، مؤمن، فصلت، جائیه، احقاف، واقعه و حدید» می باشد که هفت سر سوره به تحریر زر دارد و مزین به نقوش زرین اسلیمی است.

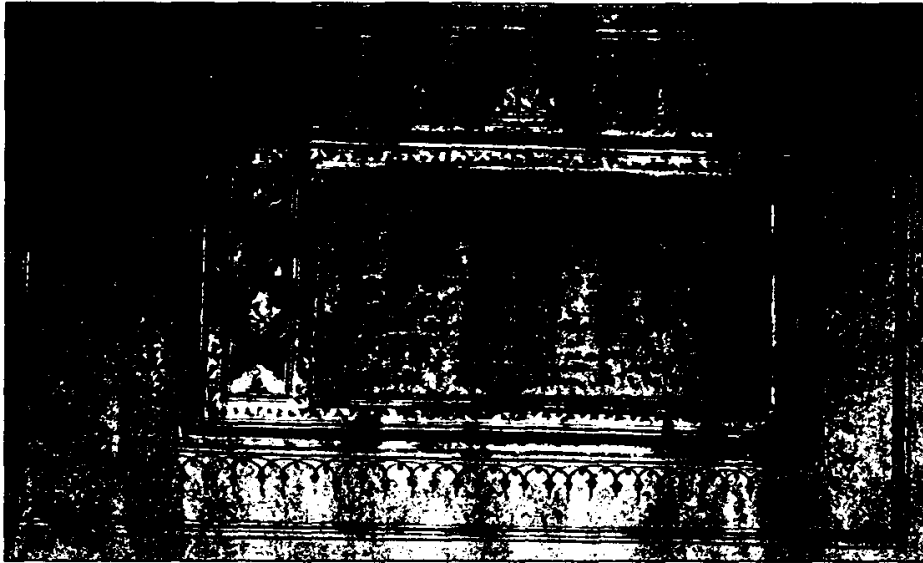
اعراب قرآن به شنگرف، اعجام(نقطه) به سیاهی، تشدید، مد، همزه و تونین به زنگار تحریر شده است. این قرآن دارای ۲۷ صفحه به قطع بیاضی است و در هر صفحه شانزده سطر کتابت دارد. در بالای برگ آخر آیه الله میلانی چنین مرقوم داشته اند:

«بِسْمِ جَلِّ أَسْمَاءُ، هَذِهِ سَبْعَةٌ وَعِشْرُونَ وَرَقًا مِنَ الْقُرْآنِ الْمَجِيدِ الْمَعْنُونِ بِأَنهَا خَطُّ مَوْلَانَا الْإِمَامِ عَلِيِّ بْنِ مَوْسَى الرِّضَا صَلَوَاتُ اللَّهِ وَسَلَامُهُ عَلَيْهِ، وَ قَدْ كَانَتْ فِي النَّجْفِ الْأَشْرَفِ فِي بَيْتِ الْعَلَامَةِ التَّحْرِيرِ الْحُجَّةِ الشَّيخِ عَبْدِ الْحُسَيْنِ الْأَمِينِيِّ صَاحِبِ كِتَابِ الْغَدِيرِ دَامَتْ أَيَّامُهُ لِأَجْلِ أَنْ تَنْتَقِلَ إِلَى مَكْتَبَةِ الْإِمَامِ عَلَيْهِ آلاَفُ التَّحِيَّةِ وَالسَّلَامِ، مُحَمَّدٌ هَادِي الْحُسَيْنِيِّ الْمِيلَانِيِّ، جَمَادَى الثَّانِي ۱۲۷۹ هِجْرِي.»

شکل ۱- قرآن منسوب به حضرت رضا(ع)

علاوه بر قرآن منسوب به حضرت رضا(ع) که در گنجینه قرآن و نفایس آستان قدس رضوی موجود است، می توان به قرآن دیگری در موزه آستانه مقدسه حضرت معصومه(س) اشاره کرد. همچنین یک برگ قرآن خطی منسوب به حضرت ثامن الحجج در موزه خط و کتابت تبریز موجود است. اجزای پراکنده قرآن خطی دیگری منسوب به حضرت رضا(ع) در چند موزه و کتابخانه نگهداری می شود. هشت ورق از این قرآن در «موزه رضا عباسی»، چهار ورق در «مرکز دائرة المعارف انسان شناسی»، دو برگ از آن با تذهیبی متفاوت در «بخش نسخ خطی کتابخانه ملی ایران» و یک برگ دیگر آن (بدون ذکر انتساب) در «کتابخانه علامه مرعشی نجفی» در قم نگهداری می شود. در صفحات این قرآن ها می توان آثار رطوبت زدگی را مشاهده نمود چرا که در قرون گذشته - بر حسب اعتقادات دینی - ورقی از قرآن خطی را در آب شسته و به قصد استشفاء به بیماران می خوراندند و این امر باعث آسیب قرآن های خطی و محو بعضی خطوط و کلمات می شده است.

در بررسی قرآن های خطی منسوب به حضرت رضا(ع) درمی یابیم که از هفت نسخه قرآن منسوب به آن حضرت، فقط قرآن محفوظ در موزه آستان قدس رضوی دارای امضای کتابتی (ترقیمه) با عبارت «کُتِبَ عَلَيَّ بِنِ مَوْسَى» می باشد. سایر قرآن های منسوب به آن حضرت در موزه رضا عباسی و آستانه مقدسه قم و نیز قرآن دیگری در مرکز دائرة المعارف انسانشناسی دارای صفحه یادداشتی متعلق به دوره قاجاریه هستند که کتابت قرآن را به حضرت رضا(ع) منتسب نموده است. با استناد به متون تاریخی که به مکاتبات و دستنوشته های حضرت رضا(ع) اشاره شده، دو مورد امضای کتابتی حضرت رضا(ع) نقل گردیده است. نخست عبارتی است که آن حضرت بر پشت عهدنامه ازسالی مامون



و الانس علی بن موسی الرضا علیهماالتحیه والتناء است. جلد تیماج معرق...»

دو صفحه آغازین قرآن و دو صفحه پایانی دارای تذهیب است و سرسوره ها، عناوین و شماره آیات به قلم زرین نوشته شده و علامت پایان آیات نیز با گل‌های سه پر زرین و برخی صفحات به شکل شمشه و ترنج الوان است. قرآن شامل آیاتی از سوره های یونس، هود، یوسف، رعد و ابراهیم است و در مجموع ۲۰۴ آیه دارد. برخی اوراق مصحف مصدوم و سوراخ شده یا لک زده و آب دیده است و کسری دارد. قرآن مذکور در تاریخ ۱۹ خرداد ۱۳۷۳ توسط سید محمدمهدی سادات طالقانی (از اهالی الیگودرز) وقف آستانه مقدسه حضرت معصومه (س) شده و در تاریخ ۱۱ بهمن ۱۳۷۴ در کارگاه مرمت آستانه ترمیم شده است.

۳- قرآن منسوب به امام رضا(ع) در موزه خط و کتابت تبریز

این قرآن شریف شامل یک برگ ۲۵ سطری (یک رو) است که به خط کوفی بر پوست آهوی نخودی رنگ نوشته شده است. و دارای اعراب با شنگرف و اعجام در بعضی حروف می باشد. مشهور است که کتابت آن به خط مبارک حضرت رضا(ع) می باشد. قرآن مذکور سالهای مدید به عنوان میراث خانوادگی از نسلی به نسل دیگر منتقل گردیده و سرانجام در سال ۱۳۸۱ توسط موزه خط و کتابت تبریز (واقع در مسجد صاحب الامر) خریداری و در معرض دید علاقمندان قرار گرفت.

۴- قرآن منسوب به امام رضا (ع) در مرکز دایره المعارف انسان شناسی

این قرآن بر روی پوست و به خط کوفی شرقی به شیوه نگارش دفتری به قلم خفی نوشته شده و شامل ۷ ورق است که در هر صفحه ۱۴ سطر کتابت دارد. در ابتدای قرآن ورق‌های اضافی شده و به خط ثلث جلی بر آن عبارتی مبنی بر

انتساب کتابت قرآن به امام رضا(ع) آمده است: «رَوَى أَنَّ هَذَا الْجُزْءَ مِنَ الْقُرْآنِ الْمَجِيدِ فِي هَذَا اللَّوْحِ الْمَحْفُوظِ قَدْ كَتَبَ صَاحِبُ اللَّوْحِ وَالْقَلَمُ تَامِنُ قَبْلَهُ الْعَافِرِينَ وَ كِتَابَ اللَّهِ النَّاطِقِ، الرَّاضِي بِالْقَدْرِ وَالْقَضَاءِ، السُّلْطَانَ عَلِيَّ بْنَ مُوسَى الرَّضَا عَلَيْهِ وَ عَلِيَّ أَبَانِهِ السَّبْعَةَ وَ أَبْنَانَهُ الْأَرْبَعَةَ أَلْفَ التَّحِيَّةِ وَ التَّنَاءِ وَ اللَّهُ أَعْلَمُ بِحَقَائِقِ الْأَنْبَاءِ.»

قرآن مذکور شامل سوره های «حج الذاریات، لقمان، الطور، النجم والرحمان» می باشد. مرکب این مصحف، مرکب بغدادی و پوست به آهار و صمغ عربی آراسته شده است. این قرآن در زمان فتحعلی شاه قاجار متن و حاشیه گردیده و به زیور تذهیب و تشعیر مزین شده است.

۵- قرآن منسوب به امام رضا(ع) در موزه رضا عباسی

این قرآن نفیس شامل ۸ ورق (۱۶ صفحه) به ابعاد ۲۵*۷۰ میلی متر می باشد و در هر صفحه ۱۴ سطر کتابت دارد. یک صفحه دعای قرائت و یک صفحه یادداشت نیز از ملحقات این نسخه است که بر اساس آن کتابت قرآن به حضرت

رضا(ع) منتسب گردیده است. رسم الخط و متن این یادداشت کاملا مشابه قرآن دیگری که در مرکز دایره المعارف انسان شناسی نگهداری می شود، می باشد و نشان می دهد که این قرآن در سده های گذشته بنا به عواملی از جمله عدم توافق وارثین به چند جزء تقسیم شده و برای هر جزء یادداشت جداگانه ای تعبیه شده است. این قرآن مشتمل بر بخش هایی از سوره مبارکه «ابراهیم»، «النحل» و «الحجر» می باشد و بیشتر ورق های آن صدمه و رطوبت دیده یا سوراخ های متعدد دارد و مفصل متن و حاشیه در برخی صفحات شکافته اند. شکل ۳ و ۲. قرآن منسوب به امام رضا(ع) در موزه رضا عباسی.

۶- قرآن منسوب به امام رضا(ع) در کتابخانه ملی ایران

این مصحف مبارک مشتمل بر دو برگ یک رو از قرآن کریم به شیوه کوفی بر روی پوست، با اعراب (زیر و زبر) شنگرفی در بیشتر سطور و فاقد اعجام (نقطه) می باشد. مطابق اعلام کارشناسان نسخ خطی کتابخانه ملی، قرآن مذکور متعلق به اواخر قرن دوم هجری و منسوب به حضرت امام رضا(ع) است و علت این انتساب، مقایسه رسم الخط و مشخصات کتابتی قرآن با سایر خطوط منسوب به حضرت رضا(ع) می باشد. ورقی از آن (به شماره ثبت ۲۱۴۱۰) شامل آیات ۳۳ لغایت ۴۳ سوره مبارکه «الزخرف» و برگی دیگر (به شماره ثبت ۲۱۴۰۷) شامل آیات ۷ تا ۱۰ سوره مبارکه «مجادله» می باشد. نام سوره ها به خط نستعلیق در میان نقوشی مدور در حاشیه صفحات قرار گرفته که احتمالا متن و حاشیه و سرصفحه هر دو برگ توسط یک نفر و در دوره قاجاریه انجام پذیرفته است. در حاشیه یکی از صفحات به قلم تحریر سیاه نوشته اند: «القید بالکسر القدر...». این قرآن نفیس در تاریخ ۱۰ تیر ۱۳۸۵ از آقای محمدحسین غیاث علوی (از اهالی قم) خریداری، مرمت و وارد مخزن نسخ خطی کتابخانه شده است.

